

YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHNING MILLIY VA XALQARO TAJRIBASI

Masharipova Maksuda Beknazarovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti.

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent v.b.

masaripovamaksuda91@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.20326117>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot maqolasi global iqlim o'zgarishi va resurslar tanqisligi sharoitida yashil iqtisodiyot modeliga o'tishning nazariy asoslari hamda amaliy tajribasini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi rivojlangan davlatlar (AQSh, Germaniya, Yaponiya) tajribasini qiyosiy o'rganish orqali O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va statistik usullardan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyot nafaqat ekologik xavflarni kamaytiradi, balki innovatsiyalar va yangi ish o'rinlari orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

O'zbekistonda ushbu yo'nalishda energetika, qishloq xo'jaligi va suv resurslarini boshqarishda sezilarli yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, texnologik va moliyaviy cheklovlar hamon dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Xulosa qismida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish uchun "yashil moliya" mexanizmlarini kengaytirish va aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya, yashil moliya, ekologik modernizatsiya, O'zbekiston, xalqaro tajriba.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda dunyo iqtisodiyoti an'anaviy "jigarrang" modeldan voz kechib, ekologik barqarorlikni ta'minlovchi yashil modelga o'tish jarayonini boshdan kechirmoqda.[2] Bu jarayonning dolzarbligi iqlim o'zgarishining tezlashishi, tabiiy resurslarning, xususan ichimlik suvi va unumdor yerlarning keskin kamayib borayotgani bilan izohlanadi.[3] O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik, balki strategik zaruriyatdir, chunki mamlakat Markaziy Osiyoda suv resurslari eng cheklangan hududlardan biri bo'lib, energiya iste'moli yuqori darajada qolmoqda.[1]

Muammoning qo'yilishi. Yashil iqtisodiyotga o'tishda asosiy muammo iqtisodiy o'sish sur'atlarini pasaytirmagan holda atrof-muhitga yuklamani kamaytirishdan iborat.[6] O'zbekiston uchun energiya samaradorligining pastligi, sanoatning ekologik bosimi va qishloq xo'jaligida suv isrofgarchiligi kabi masalalar hal qilinishi lozim bo'lgan asosiy to'siqlardir.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Mazkur tadqiqotning maqsadi yashil iqtisodiyotning milliy va xalqaro modellarini qiyosiy tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va O'zbekistonning 2030-yilgacha mo'ljallangan rivojlanish strategiyasi doirasida amaliy takliflar ishlab chiqishdir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yashil iqtisodiyot tushunchasi xalqaro miqyosda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP) tomonidan inson farovonligini oshirish va ekologik xavflarni kamaytirishga xizmat qiluvchi tizim sifatida ta'riflangan.[2] Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) esa ushbu modelni resurslardan oqilona foydalanishga asoslangan iqtisodiy o'sish modeli sifatida talqin etadi.[6]

Xalqaro tajribada Germaniyaning *Energiewende* dasturi qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tishning eng muvaffaqiyatli namunasi sifatida ko'riladi. AQSh tajribasi ko'proq bozor mexanizmlari va innovatsion texnologiyalar (masalan, Tesla, Google kabi kompaniyalar) orqali yashil taraqqiyotni rag'batlantirishga qaratilgan.[3]

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.V. Vahobov, D.Sh. Yavmutov va boshqalar o'z ishlarida milliy iqtisodiyotni "yashillashtirish"ning xususiyatlari va iqtisodiy samaradorligini tadqiq etishgan. [4;5] Shuningdek, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot bankining hisobotlarida O'zbekistondagi energetika islohotlari va iqlim barqarorligi masalalari chuqur tahlil qilingan.[3]

METODOLOGIYA

Tadqiqot davomida ilmiy analizning **kompleks yondashuvi** qo'llanildi. Metodologik asos sifatida quyidagilar belgilandi:

1. **Qiyosiy tahlil:** Rivojlangan davlatlar va O'zbekistonning yashil siyosati o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar o'rganildi.
2. **Statistik usullar:** Energiya iste'moli, suv tejash ko'rsatkichlari va qayta tiklanuvchi energiya ulushiga oid raqamli ma'lumotlar tahlil qilindi.
3. **Tizimli yondashuv:** Yashil iqtisodiyotning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy tarkibiy qismlari o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi.

NATIJALAR VA TAHLIL

1. Yashil iqtisodiyot tushunchasi va iqtisodiy samaradorlik

Yashil iqtisodiyot — bu inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatga asoslangan iqtisodiy modeldir. Nazariy jihatdan ushbu model iqtisodiy o'sishni tabiiy resurslar degradatsiyasidan ajratishni (*decoupling*) nazarda tutadi.[2] Iqtisodiy samaradorlik bu yerda resurs tejamkor ishlab chiqarish, chiqindilarni kamaytirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mahsulot tannarxini pasaytirishda namoyon bo'ladi.

2. Xalqaro tajriba (AQSh, Germaniya, Yaponiya, Rossiya)

- **AQSh:** Bozor mexanizmlari va xususiy sektor innovatsiyalari ustunlik qiladi. Ekologik tadbirkorlik uchun soliq imtiyozlari va grantlar tizimi yo'lga qo'yilgan.[3]
- **Germaniya:** Davlat tomonidan energetika tizimini tubdan o'zgartirishga urg'u beriladi. Sanoatda chiqindilarni 30% ga, energiya sarfini esa 20% ga kamaytirishga erishilgan.[6]
- **Yaponiya:** Yuqori texnologiyali yechimlar va ekologik audit tizimi korporativ boshqaruvning ajralmas qismiga aylangan.
- **Rossiya:** Asosiy e'tibor sanoatni modernizatsiya qilish va hududiy ekologik monitoringni kuchaytirishga qaratilgan.

3. O'zbekiston tajribasi: Islohotlar va yutuqlar

O'zbekiston 2019-yilda yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini qabul qilib, tizimli islohotlarni boshladi.

- **Energetika:** 2030-yilga kelib qayta tiklanuvchi energiya manbalari quvvatini 25 ming MVtga yetkazish va ularning ulushini 40% ga oshirish ko'zda tutilgan. [1;3]
- **Suv resurslari:** 2024-yilning o'zida suvni tejavchi texnologiyalar orqali 8-10 mlrd m³ suv tejashga erishilgan. 2025-yilga borib sug'oriladigan yerlarning 50 foizini suv tejavchi texnologiyalar bilan qamrab olish rejalashtirilgan.[3;9]
- **Yashil moliya:** 2023-yilda London fond birjasida 4,25 trillion so'mlik birinchi milliy "yashil" obligatsiyalar joylashtirildi.[3]

4. Muammolar va cheklovlar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil o'tish jarayonida bir qator to'siqlar mavjud:

1. **Moliyaviy yetishmovchilik:** Yillik ehtiyoj 500 mln dollar deb baholansa-da, mavjud resurslar bu ehtiyojning faqat 30-40 foizini qoplay oladi. [3;7]

2. **Texnologik bog‘liqlik:** Qayta tiklanuvchi energiya uskunalari asosan import qilinadi va ularni o‘rnatish xarajatlari yuqori (1 MVt quyosh stansiyasi uchun 1-1,2 mln dollar). [3;9]

3. **Kadrlar masalasi:** Sohada malakali mutaxassislar ulushi jami kadrlarning atiga 15 foizini tashkil etadi. [5]

5. Qiyosiy tahlil (Jadval tavsifi)

Quyidagi jadvalda O‘zbekiston va rivojlangan davlatlarning yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyalari qiyoslangan:

Ko‘rsatkich	Rivojlangan davlatlar (Germaniya, Daniya)	O‘zbekiston
Asosiy drayver	Innovatsiyalar va energiya samaradorligi	Resurslarni tejash va diversifikatsiya
Moliyalashtirish	Yashil obligatsiyalar va xususiy investitsiyalar	Davlat byudjeti va xalqaro kreditlar
Muammolar	Yuqori o‘tish xarajatlari	Texnologik va kadrlar yetishmasligi

XULOSA VA TAKLIFLAR

Asosiy ilmiy natijalar. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, yashil iqtisodiyot O‘zbekistonning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi uchun muqobilsiz yo‘ldir. Mamlakatda energetika va suv tejash sohalarida mustahkam huquqiy va institutsional poydevor yaratilgan. Biroq, texnologik importga bog‘liqlik va moliyalashtirishning cheklanganligi jarayonni sekinlashtirmoqda.

Amaliy tavsiyalar:

1. **Yashil moliya bozorini rivojlantirish:** Mahalliy korxonalar uchun yashil loyihalarga past foizli (5-7%) kreditlar berish mexanizmini kengaytirish.

2. **Mahalliyashtirish:** Qayta tiklanuvchi energiya uskunalari (quyosh panellari va b.) ishlab chiqarishni mamlakat ichida yo‘lga qo‘yish orqali tannarxni pasaytirish.

3. **Ta‘lim va raqamlashtirish:** Oliy ta‘lim tizimida yashil texnologiyalar bo‘yicha ixtisoslashtirilgan dasturlarni joriy etish va Big Data texnologiyalarini resurslar monitoringiga jalb qilish.

4. **Ekologik audit:** Korxonalarda majburiy ekologik audit tizimini joriy qilish orqali resurslar sarfini optimallashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori. "2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining 'yashil' iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida".
- UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.
- World Bank. (2023). Green Economy Transitions in Central Asia: Opportunities and Challenges.
- Vahobov A.V., Xajibakiev Sh.Kh. "Yashil iqtisodiyot": darslik. – T.: Universitet, 2020.
- Yavmutov D.Sh. (2024). Mintaqaviy ekologik-iqtisodiy barqaror rivojlanish masalalari.

6. OECD. (2011). Towards Green Growth.
7. Kasimov A.A. (2025). Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida yashil byudjetlashtirish.
8. Mullayeva Sh.Kh. (2025). Barqaror rivojlanishning matematik asoslari va yashil iqtisodiyot.
9. Fayziyeva D.B. (2025). O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi.
10. Ergasheva D.G'. (2025). Yashil iqtisodiyotning O'zbekiston barqaror rivojlanishiga ta'siri.
11. Bazarbaeva I. (2025). Barqaror rivojlanish yo'lida: O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish imkoniyatlari.
12. Xudoyorov A.A. (2025). O'zbekistonni yashil iqtisodiyotga o'tishining zarurati va muammolari.